

2.1. ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ОСНОВНИХ АГЕНТІВ ЕКОНОМІКИ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ДЕРЖАВИ

***БАБІНА Наталія Олександрівна**, к.е.н., доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна*

***АНДРУСЯК Наталія Олександрівна**, к.е.н., доцент, вчений секретар,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

В умовах трансформаційної економіки формування адекватного правового і економічного поля здійснення підприємницької діяльності невід’ємно від питання забезпечення економічної безпеки усіх контрагентів. Становлення сприятливого середовища для розвитку усіх суб’єктів господарювання тісно зв’язано з покращенням позицій держави на внутрішніх і зовнішніх ринках та формуванням конститутивних компонентів ієрархічної економічної системи безпеки.

Динамічна інтеграція України в світове господарство, відкритість ринків товарів і послуг в умовах глобалізації майже стерли традиційні політичні і географічні межі в економічному просторі. Тому питання економічної безпеки (в площині національної безпеки тощо) стають чимдалі актуальнішими. Серед них вирізняється проблема поєднанні зусиль основних агентів політики та економіки в забезпеченні економічної безпеки, оскільки тільки при концентрації намагань економічних суб’єктів різних рівнів можна ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам [1].

Термін «агент політики» запропонував П. Бурдье, який під ним розумів носія політичних відносин в «політичному полі» і «контролера» економічних, соціальних, символічних, культурних та ін. «капіталів» суспільства.

Спираючись на таке визначення поняття «агент політики», можна провести уподібнення і дати дефініцію агенту економіки. Тоді під агентом економіки будемо розуміти носія економічних відносин, який актуалізується у складному, неоднозначному економічному просторі (полі), що є багатовимірною сукупністю взаємодіючих суб'єктів (сил) і контрольованих ними видів ресурсів.

«Агенти» і «групи агентів» в економіці визначаються сукупністю функцій в різних сферах або зонах контролю. Тобто економічні відносини можна представити як багатовимірний простір, в якому діють економічні агенти зі специфічними інтересами і намірами, значимість яких визначається відношенням до факторів виробництва, обсягом і вагою ресурсів («капіталів»), які вони контролюють. Найчастіше до економічних агентів відносять тих, хто самотужки приймає рішення, намічає і реалізує практичні заходи в сфері економічної або господарської діяльності. Наслідуючи типологію політичних суб'єктів, запропоновану Г. Алмондом і Г. Пауеллом [2] економічних агентів можна також віднести до однієї з чотирьох груп.

Таблиця 1

Економічні агенти

Аномічні групи – спонтанні, епізодичні утворення	
В політиці: «протизаконні, неупорядковані політичні тіла» (Т.Гоббс)	В економіці: учасники бунтів, маніфестацій, стихійних виступів, що висувають економічні вимоги
Неасоціативні групи – об'єднання людей, що базуються на неформальних зв'язках і не мають жорсткої організаційної структури	
В політиці: неформальні, етнічні, конфесійні, кланові утворення	В економіці: пікетувальники компаній товаровиробників, протестувальники проти виробництва тих чи інших товарів (наприклад, з м'яса, шкіри, хутра)
Асоціативні групи – об'єднання та асоціації, що мають організаційну структуру і апарат та виражають певні приватні інтереси	
В політиці: профспілки, національні рухи, жіночі, молодіжні, ветеранські організації	В економіці: асоціація товаровиробників, асоціація захисту прав споживачів
Інституційні групи – угруповання людей, що існують усередині формальних структур соціально-політичних і економічних інститутів (армія, партія, парламент, міністерства, відомства, галузеві департаменти) і мають можливість контролювати ті чи інші суспільні ресурси	
В політиці: фракції, депутатські групи, армійські кліки	В економіці: міністерство економіки, економічні відомства, галузеві департаменти

Складено особисто автором

Згадані вище автори, аналізуючи роль «індивідуальних акторів» в політиці, підкреслюють, що царина реалізації автономної активності індивіда є досить обмеженою в зіставленні з можливостями діяльності «груп інтересів». Ще в більшій мірі це твердження справедливо для діяльності агентів в економічному просторі, яке сьогодні вирізняється все більшою неоднозначністю і мінливістю.

Булатов А.С. поділяє економічних агентів на юридичних та фізичних осіб. До перших відносить: домогосподарства, підприємства (фірми), державу; до других – окремих осіб, сім'ї, керівників господарських одиниць, правління акціонерних товариств (корпорацій), урядових органів та установ [3]. Автори монографії «Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення» згодні з такою класифікацією економічних агентів:

- домашнє господарство (економічна одиниця, що діє в споживчій сфері економіки, забезпечує відтворення «людського капіталу», є власником і постачальником будь-якого фактору виробництва, прибуток витрачає на задоволення власних потреб);

- підприємство (фірма) (економічна одиниця, використовує фактори виробництва для виготовлення продукції з метою її продажу і отримання прибутку, який витрачає на розширення виробництва);

- банк (фінансово-кредитна установа, виконує функцію регулювання руху грошової маси, потрібної для функціонування економіки);

- держава (уряд) (ряд урядових організацій, які здійснюють функції державного регулювання економіки для досягнення суспільних цілей) [4].

Більш широка класифікація виокремлює таких агентів економіки, як: виробники (виробляють продукт); торговці (скуповують вироблений продукт і продають його іншим агентам); домашні господарства (купують частину продукту для індивідуального споживання, продають працю); комерційні банки (кредитують виробників і приймають заощадження домашніх господарств); держава (уряд) (купує частину продукту для суспільного споживання); центральний банк (єдиний емітент платіжних засобів, що обертаються в системі) [5].

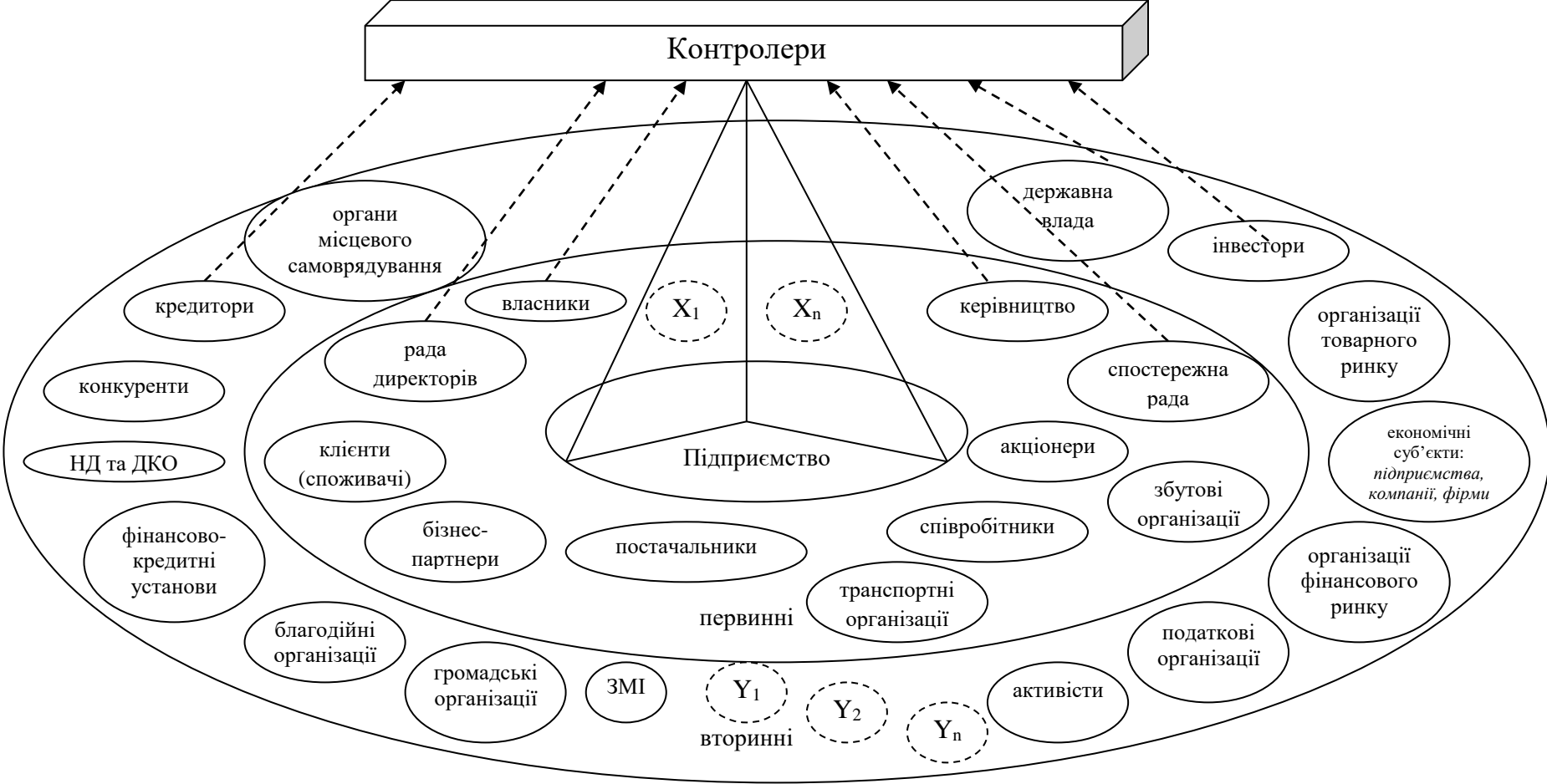
При стандартному розумінні під контрагентом в ринковій економіці розуміють особу чи установу, яка взяла на себе певні зобов'язання за договором по відношенню до іншої сторони: окремих громадян в межах повноважень, встановлених законодавством; юридичних осіб, які володіють різними видами власності; групи юридичних або фізичних осіб, які на визначених підставах (володіння акціями, права використання активів) можуть суттєво впливати на господарську діяльність.

Особливо зауважимо, що разом з терміном «контрагент» сучасні вчені дедалі ширше використовують поняття «стейкхолдер» [6].

В широкому сенсі під стейкхолдерами розуміють фізичних чи юридичних осіб, які зацікавлені у результатах (перш за все, фінансових) діяльності господарюючого суб'єкта: акціонерів, кредиторів, власників облігацій, членів правління, співробітників підприємства, клієнтів (контрагентів), уряд, суспільство в цілому [7]. За визначенням Бредлі Гугинса [8] стейкхолдери – це групи, організації чи індивіди, на яких впливає компанія (організація, підприємство, фірма) і від яких вона залежить. Тому нерідко термін «стейкхолдери» використовують для визначення «груп впливу», що існують всередині або поза підприємством (компанією), мають специфічні інтереси, які прагнуть реалізувати. Ньюбоулд і Луффман поділяють стейкхолдерів на чотири категорії: групи впливу, які фінансують підприємство (акціонери зокрема); менеджери підприємства; персонал підприємства; економічні партнери (покупці, постачальники, інвестори та ін.) [9].

Частіше (схема 1) виокремлюють дві групи стейкхолдерів: первинні і вторинні. Первинні мають легітимний і прямий вплив на бізнес (ближнє коло): власники, клієнти, співробітники, бізнес-партнери виробничого ланцюга, перш за все, постачальники. Вторинні опосередковано впливають на бізнес (дальнє коло): влада (місцева і державна), конкуренти, інші компанії, інвестори, місцеві співтовариства, об'єднання – засоби масової інформації, некомерційні організації (громадські, благодійні та ін.), активісти, що формують громадську думку.

Класифікація стейкхолдерів

Складено автором

У відповідності до моделі А. Менделоу [10] всіх зацікавлених осіб можна класифікувати в залежності від двох перемінних: їх інтересів і їх влади. Влада стейкхолдера формулює його спроможність впливати на підприємство. Інтерес стейкхолдера визначається його бажанням впливати на підприємство. Тоді вплив стейкхолдера дорівнює його владі помноженій на його інтерес.

Стейкхолдери утворюють систему взаємозалежних зв'язків, можуть підтримувати у важкі часи підприємство, або навпаки, заважають діяльності господарюючого суб'єкта. Тому підприємство має враховувати різновекторні інтереси стейкхолдерів, намагатися впливати на них від кутом зору свого глобального інтересу, визначаючи оптимальний напрям розвитку.

Підприємства використовують два основних метода побудови відносин із зовнішніми стейкхолдерами. Перший базується на встановленні партнерських взаємин зі стейкхолдерами, гармонізації (коригуванні) інтересів, виявленні спільних інтересів з метою зацікавлення в обопільних діях в інтересах підприємства. В основі другого метода лежить використання прийомів стабілізації і прогнозування впливів суб'єктів зовнішнього і внутрішнього середовища в умовах невизначеності. Серед чільних методів управління агентами – перманентний контроль сфери інтересів провідних стейкхолдерів.

Інтереси внутрішніх стейкхолдерів (власників, менеджерів, співробітників) також можуть суперечити один одному і виступати джерелом загроз економічній безпеці підприємства. В такому випадку суперечності, як правило, вирішуються шляхом поєднання різноманітних інтересів, наприклад, через побудову системи мотивації, зв'язаної з досягненням визначених результатів діяльності підприємства в цілому.

В ринкових умовах економічна діяльність господарюючого суб'єкта (складної ієрархічної системи) характеризується високим рівнем невизначеності, постійним впливом мінливого зовнішнього середовища, яке значно впливає на внутрішнє середовище, структуру та процеси функціонування підприємства. Під впливом зовнішнього середовища змінюються мета діяльності підприємства, організація виробництва, методи

управління, актуалізуються інноваційні та інвестиційні процеси, зростає значення економічної безпеки, яка в сучасних умовах стає системоутворюючою домінантою.

Збільшення та ускладнення загроз господарській діяльності підприємства в трансформаційній економіці призводить до того, що проблема економічної безпеки підприємства часто виступає як задача формування та вибору такого забезпечення, головною властивістю якого є оперативний та універсальний характер інтегрування у поточну діяльність підприємства, а перед керівним складом підприємств гостро постають прикладні аспекти реалізації економічної безпеки.

В сучасній економіці переважною прерогативою самих економічних агентів стають багаточисельні взаємозв'язки підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища, як і встановлення, підтримка та відповідальність за результати їх практичної реалізації. Складна взаємодія суб'єктів господарювання із нестабільним зовнішнім середовищем, труднощі здійснення його діагностики, визначення та оцінка стану самих підприємств актуалізує проблему формування механізму комплексної економічної безпеки підприємства.

Оскільки взаємодія суб'єкта господарювання з контрагентами відбувається в мінливому економічному полі, при визначенні концептуальних підходів до забезпечення комплексної економічної безпеки господарюючого суб'єкта, перш за все, необхідно проаналізувати і об'єктивно оцінити зовнішнє середовище макро- і мікро- рівнів (особливо бізнес-партнерів та конкурентів), оскільки саме його стан визначає придатні чи несприятливі умови функціонування підприємства та рівень можливих загроз. При формуванні системи безпеки підприємства потрібно безпреміно враховувати також велику кількість загальноекономічних ризиків, зв'язаних зі стадією розвитку економіки країни в цілому, інфляційними процесами, паритетом валют та ін. [11].

Економічна безпека підприємства визначається як внутрішнім його станом, так і взаєминами підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

При детальному розгляді останнє нерідко стає домінуючим фактором. Виходячи з цієї тези, можна стверджувати, що економічна безпека будь-якого суб'єкта господарювання є відображенням узгодженості, збалансованості його інтересів та інтересів основних контрагентів, партнерів та конкурентів, що діють у зовнішньому середовищі.

Оскільки діяльність підприємства неможлива поза зовнішнім середовищем, важливим є визначення його позитивного і негативного впливу на функціонування економічних суб'єктів. Комплексний позитивний вплив на розвиток підприємства спричиняють технічні та управлінські новації. Результатом інноваційних процесів є поява нових засобів виробництва, технологій, нових конкурентоспроможних видів продукції, а також модернізація організації виробництва і управління. Такий двоєдиний процес з необхідністю призводить до зростання прибутку підприємства, зміцнення конкурентних переваг на ринках і, як наслідок, до покращення рівня економічної безпеки.

Якщо інтерес тлумачиться як вигода, користь, то інтереси підприємства – це бажання отримати прибуток. Реалізація інтересів підприємства полягає в такій взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища (постійній чи тимчасовій, примусовій чи вільно обраній), яка забезпечує отримання прибутку. На підставі цього можна стверджувати, що підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо воно гармонізувало свої інтереси з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища (споживачами, постачальниками, інвесторами, конкурентами, державою, суспільством в цілому) і досягло своєї мети.

Як підкреслюють А.Е. Воронкова та В.П. Пономарьов, гармонізація інтересів підприємства з інтересами інших економічних агентів зовнішнього середовища досягається шляхом узгодження інтересів, яке (в залежності від статусу суб'єкту) може виступати у різних формах [12].

Взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища є як прямою, так і опосередкованою. Пряма взаємодія здійснюється на постійній чи

тимчасовій основі, має документальне підтвердження і впливає на основні показники діяльності підприємства, прибуток зокрема. До суб'єктів прямої взаємодії зовнішнього середовища відносять постачальників, споживачів, організації товарного і фінансового ринків, державні органи і органи місцевого самоврядування. При опосередкованій взаємодії немає безпосередніх контактів підприємства із суб'єктами ринку, їх функціонування не впливає на його оперативну діяльність, а тільки враховується при прийнятті і коригуванні стратегічних управлінських рішень. До суб'єктів опосередкованої взаємодії зовнішнього середовища відносять, перш за все, конкурентів.

Інтереси підприємства персоніфікуються в залежності від форми власності господарюючого суб'єкта, його організаційно-правової форми діяльності, видів інтересів. До суб'єктів інтересів підприємства відносять власників, керівництво, управлінців та персонал підприємства. Особливими суб'єктами інтересів виступають ті, хто контролює діяльність підприємства та його прибуток.

Питання контролю діяльності підприємства є надзвичайно важливим, оскільки саме суб'єкт контролю впливає на стратегічні управлінські рішення щодо реорганізації, зміни статуту, розподілу і перерозподілу прибутку, формулює пріоритетні інтереси підприємства, чим визначає своє верховенство у впливі і на економічну безпеку підприємства.

У багатьох випадках економічну владу реалізують власники чи/та керівники підприємства. В інших – реальний контроль над функціонуванням підприємства може здійснюватися сторонніми структурами – державою, контрагентами, кредиторами, іноземними інвесторами. Відзначимо, якщо контролюючий суб'єкт зацікавлений в динамічному розвитку підприємства, його існування є індиферентним для реалізації інтересів господарюючого суб'єкта.

Збалансованість інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з підприємством, виступає фундаментом внутрішньої гармонізації позицій суб'єктів інтересів. Цей обопільний процес,

що є вирішальною умовою успішного функціонування підприємства, ускладнюються наявністю специфічних інтересів в кожній функціональній сфері діяльності підприємства.

Для внутрішньої гармонізації інтересів підприємства найбільш ефективною є стратегія обмеженої оптимізації, однак в умовах зростання невизначеності зовнішнього середовища, неоднозначно сформульованих цілей господарюючих суб'єктів збалансувати інтереси стає все складніше.

Інтереси підприємства визначаються, як правило, його господарями чи керівниками і завжди відбивають їх менталітет, кваліфікацію, професійну інтуїцію (здатність бачити напрями розвитку підприємства, його перспективи та ін.), тобто містять велику долю суб'єктивізму. Більше того, кожний господарюючий суб'єкт має свої специфічні різноманітні інтереси, які є надзвичайно рухливими, оскільки визначаються динамікою розвитку як самого підприємства, так і мінливим зовнішнім середовищем.

Різнманітні і мобільні інтереси підприємства класифікують за такими ознаками, як: вид інтересів, їх природа, степінь значущості, розподіл в часі, локалізація [12].

За видами виділяють економічні, соціальні, політичні, екологічні інтереси підприємства; за природою – природні та примусові; за ступенем значущості – глобальні, пріоритетні, другорядні; з позицій розподілу інтересів підприємства в часі – поточні та стратегічні інтереси; з точки зору локалізації інтересів підприємства – галузеві, регіональні та функціональні інтереси.

Маючи на увазі, що економічні інтереси підприємства є домінуючими, акцентуємо увагу на тих, які тісно пов'язані з суб'єктами зовнішнього середовища.

Природні інтереси підприємства (обумовлені потребами процесу виробництва і реалізації продукції) реалізуються в процесі взаємодії з такими суб'єктами зовнішнього середовища, як постачальники різноманітних ресурсів та споживачі продукції. При зміні інтересів або при конфронтації з

контрагентами підприємство має можливість скасувати взаємодію з одними і установити взаємини з іншими суб'єктами зовнішнього середовища.

Зв'язок підприємства з деякими суб'єктами зовнішнього середовища має примусовий характер і вирізняється неможливістю заміни суб'єкта взаємодії. Так, примусовою є сплата підприємством податків у бюджети різних рівнів та відрахування у позабюджетні фонди; взаємодія з монополістами у тій чи іншій сферах. В таких випадках інтереси держави, галузі, регіону домінують над інтересами підприємства, обмежуючи їх реалізацію і, як наслідок, призводять до часткової втрати доходу господарюючого суб'єкта.

Глобальний інтерес підприємства зв'язаний з етапом отримання доходу від реалізації продукції, робіт, послуг і обумовлений його положенням на ринку, використанням конкурентних переваг зокрема. До пріоритетних інтересів підприємства відносяться ті, слідування яким спричиняє кардинальний вплив на величину прибутку підприємства.

Поточні інтереси реалізуються при безпосередній взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища і матеріалізуються у вигляді певного доходу; стратегічні інтереси відбивають вірогідні, потенційні можливості взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища у майбутньому. Особливу увагу при цьому потрібно приділити прогнозуванню інтересів найбільш значущих для економічної безпеки підприємства суб'єктів зовнішнього середовища.

Найбільш перспективним (а тому і досить широко вживаним) для прогнозування вбачається метод сценаріїв, який дозволяє отримати опис сукупності майбутніх взаємозв'язків підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища за допомогою формування узгоджених, логічно взаємопов'язаних подій і послідовних кроків підприємства, що, з певним ступенем вірогідності, ведуть до реалізації його прогнозованих інтересів.

Зауважимо, що поточні інтереси можуть співпадати зі стратегічними інтересами чи суперечити їм. У першому випадку стратегічні інтереси є пролонгацією поточних з певним коригуванням; у другому – необхідно

враховувати показник дельти між результатами невігідних взаємин у поточному періоді та доходами підприємства від цих взаємодій із суб'єктами зовнішнього середовища в перспективі і навпаки.

Галузеві інтереси підприємство реалізує при взаємодії із суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями, науково-дослідними інститутами своєї галузі. Складність здійснення цих інтересів обумовлена конкурентною боротьбою з виробниками аналогічної продукції. Регіональні інтереси підприємства обумовлені його взаємодією з регіональними суб'єктами зовнішнього середовища: постачальниками, споживачами, банками, організаціями регіональної інфраструктури, центрами зайнятості тощо. Функціональні інтереси підприємства розглядаються на рівні його взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища в площині різноманітних функціональних сфер діяльності: пошук партнерів для обопільної реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, залучення до спільної діяльності маркетингових фірм чи рекламних агенцій.

Таким чином, реалізація інтересів підприємства обумовлена як внутрішніми можливостями підприємства, так і узгодженням його інтересів з суб'єктами зовнішнього середовища.

Зазначимо, що інтереси суб'єктів зовнішнього середовища є різновекторними. Зустрічні інтереси з партнерами узгодити набагато легше, ніж однонаправлені з конкурентами. Найбільш складним є узгодження глобального інтересу підприємства з аналогічними інтересами підприємств-конкурентів, що в силу їх однонаправленості суперечать один одному. Як правило, на практиці узгодженість інтересів конкурентів протоколюється документально або фіксується як усна домовленість.

Сучасними дослідниками доведено існування зворотно пропорційної залежності рівня економічної безпеки підприємства та рівня конкуренції на ринку і в галузі.

Підприємствам, що діють в умовах незначної конкуренції, легше узгоджувати свої інтереси з партнерами і знаходити вільні лакуни у

зовнішньому середовищі. В умовах значної конкуренції реалізація глобального інтересу (зростання обсягів продаж) може призвести до конфлікту інтересів з конкурентами і значно вплинути на рівень економічної безпеки, знижуючи його.

Для підприємств, що функціонують в умовах високого рівня конкуренції, для забезпечення своєї економічної безпеки надзвичайно важливою є оптимізація зовнішніх зв'язків, вибір найбільш перспективних суб'єктів зовнішнього середовища і створення «ланцюгів взаємодії» з постачальниками, організаціями збуту, споживачами. Свідомо формуючи особливе ментальне поле постійних агентів-партнерів, проводячи їх відбір і ранжирування, підприємство може, підтримуючи баланс інтересів, забезпечити економію трансакційних витрат, підвищити свій прибуток і створити базові передумови забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства.

Різноманітні інтереси підприємства складаються в певну систему, яка виступає підсистемою (елементом) підприємства, як цілісного утворення. Основними критеріями формування системи інтересів підприємства є: обмежений характер системи інтересів, адресність інтересів, трансформація інтересів в економічні показники, внутрішня несуперечливість інтересів системи [12].

Перший критерій формування системи інтересів підприємства передбачає включення в систему обмеженої кількості інтересів підприємства, що дозволяє тримати їх в полі зору та формувати заходи по захисту. Даний критерій передбачає формування пріоритетних інтересів підприємства на основі урахування різноманітних його орієнтацій та життєвого циклу підприємства. Активна діяльність підприємства у зовнішньому середовищі висуває вимогу: при визначення пріоритетних інтересів, що потребують нагальної реалізації за рахунок гармонізації внутрішніх підсистем підприємства, враховувати також і взаємодії з контрагентами у зовнішньому середовищі.

Серед пріоритетних інтересів контрагентів дослідники [13] виділяють наступні: зменшення плинності кадрів, їх моральний та фізичний захист; покращення кваліфікаційного рівня персоналу, особливо менеджерів вищого рівня; збільшення розроблених підприємством та за його участю об'єктів інтелектуальної власності; отримання статусу науково-виробничого підприємства; коригування внутрішніх регулюючих нормативних актів, організаційних та статутних документів у відповідності до вимог сучасного національного (а в ідеалі і до міжнародного) законодавства; висококваліфікований юридичний супровід діяльності економічного суб'єкта; лобіювання інтересів на усіх рівнях і сферах влади; примноження капіталу за рахунок «білого рейдерства»; всебічна економічна безпека, недопущення залежності підприємства від інших суб'єктів господарювання.

Другий критерій – адресність інтересів – передбачає формулювання інтересів підприємства по відношенню до конкретних суб'єктів зовнішнього середовища.

У відповідності до третього критерію інтереси підприємства мають бути представлені у вигляді економічних показників, які характеризують результативність його діяльності. Зазначимо, що для одних інтересів може бути використаний один показник, для інших – декілька; а для характеристики певних видів інтересів (наприклад, позитивної репутації продукції підприємства) взагалі важко підібрати економічні показники, оскільки вони сутужно піддаються формалізації. До інтересів підприємства, яким трудно дати кількісну оцінку, також відносяться: фах управлінського персоналу; кваліфіковані послуги зовнішніх консультантів і спеціалістів; створення іміджу підприємства та його продукції.

Перманентне забезпечення приватних інтересів підприємства є необхідною умовою досягнення стратегічних цілей його діяльності. Однак в процесі реалізації своїх цілей підприємство взаємодіє з іншими суб'єктами, що також намагаються втілити свої інтереси. Суперечності інтересів часто призводять до конфліктів, спричиняють актуалізацію загроз діяльності підприємства та

знижують рівень економічної безпеки. Одним із шляхів реалізації власних інтересів в умовах активної взаємодії з багатьма суб'єктами економічних відносин в невизначеному середовищі та підґрунтям забезпечення економічної безпеки виступає гармонізація.

Гармонізація – це необхідна умова існування і нормального функціонування підприємства як системи, оскільки у відповідності до системного закону гармонії (композиції і пропорційності) кожна система прагне набути, створити або зберегти у своїй структурі всі необхідні ресурси (композицію), що знаходяться в заданій співвідносності або заданому підпорядкуванні (пропорції) [14].

Базуючись на широкому розумінні гармонізація інтересів, як дій, направлених на задоволення інтересів взаємодіючих сторін, гармонізацію підприємств можна визначити як процес взаємоузгодження, координування їх економічних інтересів, процесів та відносин, що виникають при горизонтальних зв'язках і можуть стати джерелом нерівності суб'єктів економічних відносин [15]. Таким чином, гармонізація в сфері задоволення інтересів нівелює переваги одного економічного суб'єкта над іншим і дозволяє кожному учаснику взаємодії задовольнити визначені власні інтереси.

Головним плюсом означеного вище підходу є нівелювання суперечностей у взаємодії контрагентів, як фундаментальної причини наростання різноманітних загроз та зниження рівня економічної безпеки підприємства.

Проте гармонізаційний підхід, що має на меті баланс інтересів, має певні обмеження. По-перше, система інтересів господарюючого суб'єкта не є сталою, а постійно кількісно і якісно змінюється; по-друге, враховуючи увесь спектр діяльності підприємства (особливо великого), практично не можливо гармонізувати усі його інтереси навіть в межах самого підприємства, не кажучи вже про інтереси контрагентів; по-третє, гармонізаційні дії не завжди відповідають розвитку підприємства, суперечать його стратегічним цілям чи є надзвичайно затратними.

Прихильники даного підходу стверджують, що не існує єдиного способу гармонізації, який би охоплював усе коло інтересів та був придатним для уживання на підприємствах різних форм і видів діяльності. Однак будь-який спосіб гармонізації може бути реалізований лише за умови дотримання певних вимог, що визначаються пріоритетами самого підприємства. Реалізація способу гармонізації інтересів включає:

- формування переліку конкретних варіантів рішень;
- аналіз та оцінку переваг, недоліків і сфер можливого їх застосування;
- вибір оптимального рішення, адекватного конкретній ситуації.

Особливо підкреслимо, що в процесі гармонізації внутрішніх інтересів підприємство (як цілісна система) переважно виступає активною стороною по відношенню до своїх підсистем. Проте, при невірно визначених стратегіях, підсистема (наприклад, економічної безпеки) може перебирати на себе починання і виступати ініціатором переструктурування пріоритетних інтересів підприємства.

У зовнішньому середовищі, як правило, взаємодіють активні контрагенти, кожен з яких прагне реалізувати свої інтереси і (по-можливості) нав'язати їх іншим. Підприємство, поведінка якого характеризується пасивністю, часто опиняється у зоні ризику. Наголосимо, що особливістю функціонування підприємств у вітчизняному економічному просторі є їх в цілому пасивна роль у взаєминах з державними органами влади.

На наш погляд, ефективному забезпеченню економічної безпеки сучасних підприємств сприятиме застосування різноманітних способів гармонізації інтересів у відповідності до сфери реалізації інтересів суб'єктів господарювання.

Погоджуючись з дослідниками певних аспектів узгодження інтересів підприємства [4], уточнимо механізм їх гармонізації, реалізація якого включає наступні етапи:

- визначення своїх цілей та інтересів в площині взаємодії з підсистемами внутрішнього та суб'єктами зовнішнього середовища;

- з'ясування цілей і інтересів контрагентів;
- групування інтересів контрагентів за рівнями пріоритетності;
- формування варіативної бази можливих управлінських рішень для гармонізації інтересів різних пріоритетних рівнів;
- моніторинг рівня узгодженості інтересів і коригування рішень (особливо в умовах нерівновагі та реалізації рішень активної сторони).

Підкреслимо, що всередині підприємства способи гармонізації інтересів часто реалізуються за рахунок організаційно-адміністративних дій, а в зовнішньому середовищі - за рахунок трансакційних дій. Для ефективного функціонування у зовнішньому середовищі інтереси мають бути також гармонізовані всередині підприємства. Відсутність конфлікту інтересів між внутрішніми складовими в процесі діяльності підприємства є підґрунтям забезпечення його економічної безпеки і вдалої господарської діяльності [16].

Економічна безпека підприємства враховує як результати моніторингу процесів, що відбуваються у навколишньому середовищу підприємства, так і аналізу надійності елементів самої системи, тобто будується на взаємозв'язках системи і середовища і функціонує з урахуванням умов, обмежень і критеріїв усіх провідних учасників виробничо-господарської діяльності: держави, підприємств-конкурентів, споживачів.

До основних факторів, що здійснюють вплив на розвиток підприємства, належать: державна економічна політика; податкові надходження до бюджету; забезпечення фінансово-економічної діяльності підприємства та споживачів [17]. Вплив вище означених чинників, переплетіння локальних і державних економічних інтересів утруднюють процес прийняття рішень, вимагають перманентного коригування напрямів розвитку підприємства, впливають на його економічну безпеку.

Основними джерелами ризику підприємства, що функціонує в трансформаційному середовищі, є: імовірнісний характер соціально-економічних і технологічних процесів; контроверза інтересів; невизначеність, зв'язана, перш за все, з релевантністю інформації, інтеграційні процеси тощо.

Будь-яке підприємство національної економіки (в незалежності від розміру і спеціалізації) так чи інакше інтегровано у конкурентну глобальну економіку. Стан та тенденції розвитку світового економічного простору безпосередньо або опосередковано впливають на його функціонування. В таких умовах вплив економічної безпеки держави на діяльність господарюючих суб'єктів важко переоцінити. Можна відстежити прямо пропорційну залежність між рівнем економічної безпеки держави і можливостями підприємства певної країни в порівнянні з конкурентами інших систем. Преференції підприємствам можуть бути представлені кредитно-грошовою, податковою і митною політикою держави, різноманітними видами протекціонізму (від елементів зовнішньої політики до відкритого силового тиску).

Можна констатувати, що високий рівень економічної безпеки держави обумовлює більшу можливість забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів. Підкреслимо, що саме держава на своїй території забезпечує відповідне середовище для розвитку національних підприємств. Економічно слабка держава не може забезпечити економічну безпеку навіть дуже сильним окремим підприємствам.

Держава, використовуючи прямі та опосередковані методи втручання, регулює соціально-економічний розвиток країни. Головне завдання полягає в тому, щоб укріплюючи економічну безпеку держави, врахувати інтереси підприємства, його безпеку зокрема.

Головними позитивними векторами державного регулювання є сприяння різним формам власності; насичення ринку товарами; лібералізація експорту; модифікація українського ринку під кутом зору інтеграційних процесів; податкові трансформації.

Враховуючи існуючі важелі впливу держави на розвиток економічних суб'єктів господарювання, підвищення економічної безпеки підприємства має відбуватися у правовій площині (коригування законів, що визначають правове поле взаємин держави і підприємства); виходити з актуалізації кредитної та інвестиційної політики зважаючи на потенційні можливості інвесторів;

враховувати розвиток ринку, його основних суб'єктів (співвідношення монополій і невеликих виробників тощо); базуватися на активній розбудові інфраструктури підприємства, перш за все, його інформаційної системи.

Якщо раніше головною функцією держави по відношенню до підприємств було регулювання діяльності господарюючих суб'єктів всередині країни на основі відповідної законодавчої бази, то зараз (в умовах відкритості українських ринків для іноземних товаровиробників і навпаки) коло питань значно збільшилося.

Серед них головними є:

- блокування економічної експансії з метою захисту цілих галузей народного господарства від згорання, недопущення залежності економіки країни від імпорту;

- стимулювання природного приросту населення з метою нівелювання залежності від трудових ресурсів інших країн;

- стабілізація національної валюти;

- модернізація податкової і фінансової системи, встановлення пільгового коридору для середнього і малого бізнесу, наукомістких виробництв;

- детінізація економіки;

- розмежування бізнесу і політики;

- створення відповідної нормативної бази, що розширювала б права підприємств в площині самостійного забезпеченні власної економічної безпеки.

Таким чином, держава забезпечує створення сприятливого клімату для ведення підприємницької діяльності; локалізує негативний вплив на національну економіку суб'єктів господарювання іноземних держав, концернів і фірм (що проявляється, зокрема, в забороні іноземним компаніям збору інформації економічного характеру, обмеженні діяльності іноземних менеджерів, консультантів та ін); формує нормативно-правову базу, що регламентує діяльність підприємств по забезпеченню його економічної безпеки тощо. Державні теоретико-прикладні розробки з проблем економічної безпеки допомагають в здійсненні ефективного забезпечення економічної безпеки

господарюючих суб'єктів та сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних підприємств.

На основі конкретних критеріїв (при розробці яких обов'язково враховується розмір, сфера діяльності, географічне розташування, доля на ринку) визначаються підприємства, які належать до сфери національних економічних інтересів, економічна безпека яких має знаходитися під контролем спеціальних служб. Особливої уваги заслуговує питання гармонізації відносин підприємств національної економіки і державних служб, які курують забезпечення економічної безпеки. Варто розглядати цих контрагентів як елементи єдиної системи, в межах якої узгодження інтересів виступають основою забезпечення належного рівня економічної безпеки.

Особливо підкреслимо, що поліпшення економічної безпеки має бути обопільним: господарюючи суб'єкти мають здійснювати свій внесок у даний процес. Перш за все, це стосується сплати податків та боротьбу з різноманітними негативними явищами, економічного характеру зокрема.

На економічну безпеку держави і окремих підприємств негативно впливає криміналізація фінансово-господарської діяльності, а саме: здійснення забороненої законом діяльності (виробництво і продаж наркотиків, контрабанда та ін.); відсутність ліцензії на певні види діяльності (будівництво без ліцензії, використання несертифікованих матеріалів та ін.); виконання діяльності, що не входить в офіційні звіти (виробництво «лівої» продукції, демонстрація меншої доходності та ін.); використання незаконних видів діяльності (недобросовісна конкуренція, шантаж, підкуп, промислове шпигунство); проведення операцій, що базуються на невизначеності законодавства (побудова фінансових схем з метою податкової палаталізації та ін.)

Враховуючи незаконність таких видів діяльності, можна визначити основні негативні наслідки криміналізації діяльності підприємств під кутом зору його економічної безпеки. По-перше, при розкритті незаконних операцій (або їх частини) винуватці несуть відповідальність, а підприємство – збитки; по-друге, підприємства, що діють незаконно, попадають, як правило, спочатку в поле зору

кримінальних структур, а потім в залежність від них; по-третє, інформація про незаконну діяльність може стати предметом шантажу з подальшим поглинанням підприємства певними структурами, контрагентами, конкурентами; по-четверте, використання незаконних методів в діяльності порушує зв'язок підприємства з державою і правоохоронними органами, знижуючи рівень економічної безпеки господарюючого суб'єкта.

Альтернативою криміналізації фінансово-господарської діяльності є стратегія легальної діяльності підприємства та підвищення рівня його економічної безпеки.

Досвід сучасних закордонних підприємств свідчить, що багатьом підприємствам вигідно мати у своєму складі ліцензовані служби безпеки [18]. В Україні ліцензовані служби безпеки мають, як правило, великі підприємства. Однак менші підприємства потребують цього ще більше, оскільки вони обмежені в можливостях створювати комплексні розробки у сфері забезпечення економічної безпеки, залучати до співпраці аналітиків, аудиторів, спеціалістів комп'ютерної інженерії та ін. Не зважаючи на те, що реалії підштовхують до створення некомерційних асоціацій служб економічної безпеки підприємств (в межах яких полегшилася б проблема обміну досвідом, перепідготовки кадрів та ін.), багатьом фахівцям це видається проблематичним, перш за все, через небезпеку розголошення комерційної таємниці господарюючих суб'єктів.

Слабкість правового захисту, намагання певних «груп впливу» (час від часу) перерозподілити приватизовані без значних втрат ресурси, зростання недобросовісної конкуренції та низка інших чинників разом із зовнішніми небезпеками становлять реальну загрозу економічній безпеці не тільки окремим підприємствам, але й країні в цілому. Тому у вирішенні цих питань зацікавлені як агенти політики, так і агенти економіки. Особливо підкреслимо, що, якщо спочатку провідна роль в забезпеченні економічної безпеки підприємництва в Україні належала агентам економіки, то сьогодні (коли відбуваються процеси злиття бізнесу і політики) має місце посилення значимості агентів політики

(особливо асоціативних та інституційних груп), які відіграють важливу роль у реалізації стратегічних завдань держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навчальний посібник / М. І. Камлик. - К.: Атіка, 2005. - 432 с.
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж. Сравнительная политология сегодня: мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл. - М.: АспектПресс, 2002. - 537 с.
3. Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник под ред. А.С. Булатова и Н.Н. Ливенцева. - М.: Магистр, 2007. - 565 с.
4. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. - К.: Лібра, 2003. - 280 с.
5. Основи підприємницької діяльності: посібник / за ред. С.В. Мочерного. – К., 2005. - 280 с.
6. Стрелков О. Розвиток підприємства через урахування інтересів стейкхолдерів / О. Стрелков // Схід. – 2016. - № 6 (146). – С.49-55.
7. Freeman R. Edward. Managing for Stakeholders. Available at: <https://ssrn.com/abstract=1186402>.
8. Mirvis P., Googins B. K. Stages of Corporate Citizenship: A Developmental Framework / P. Mirvis, B. K. Googins // Engineering Management Review. – 2007. - №34(3). – pp. 145-145.
9. Newbould G., Luffman G. Successful business politics / G. Newbould, G. Luffman L., 1989.
10. Mendelow A. Stakeholder Mapping / A. Mendelow // Proceedings of the Second International Conference on Information Systems. – Cambridge, MA, 1991.
11. Behavioral Controlling (Контролінг поведінки) в реалізації антикризової стратегії підприємства Фінанси підприємств: проблеми і перспективи: в 3 т. – Т.3 «Антикризове управління підприємством в умовах ринку» [монографія; кол. авторів] / за ред. М. Д. Білик. – К.: ТОВ «ПанТот», 2013. – 338 с.
12. Воронкова А. Е. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства / А. Е. Воронкова, В. П. Пономарьов, Г. І. Дібніс. – К.: Техніка, 2000. – 152 с.
13. Лісун Я. В. Управління інтересами контрагентів на основі мережевої моделі розвитку економічної системи / Я. В. Лісун // Institutional framework for the functioning of the

economy in the context of transformation : Collection of scientific articles. – Montreal : Publishing house «BREEZE», 2015. – С. 292-297.

14. Ярочкин В.И. Коммерческая информация фирмы: утечка или разглашение конфиденциальной информации / В.И. Ярочкин. - М.: Ось-89, 2006. - 160с.

15. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А.Б. Качинський // Інститут проблем національної безпеки; Національна академія Служби безпеки України. - К., 2004. – 472 с.

16. Практика защиты коммерческой тайны и интеллектуальной собственности в США. - К.: Хрещатик, 2000. - С. 4.

17. Zachosova N., Babina N. Diagnostics by Financial Regulators of Financial Institutions Preparedness to the Implementation of Economic Security Management / N. Zachosova, N. Babina // Baltic Journal of Economic Studies. - Vol. 4, No. 4. - pp. 106-115.

18. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : монография / В.П. Мак-Мак. М.: Спутник, 2003. – 255 с.